

DOI: doi.org/10.51209/platform.2.6.2022.283-297

УДК 821.112.2.

Іван Вікторович БРАТУСЬ,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна,
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8747-2611

**ІМАГОЛОГІЧНІ МОТИВИ РОМАНУ
ФРАНЦА КАФКИ «ЗАМОК»
(ДО СТОРІЧЧЯ З ЧАСУ НАПИСАННЯ)**

Анотація. У статті ми аналізуємо деякі імагологічні аспекти роману Франца Кафки «Замок» у відповідності до сучасних проблем літератури та суспільства. Розглядаються питання взаємодії культурних традицій у здебільше агресивному середовищі. Приділяється увага образу чужинця, що намагається інтегруватися в суспільство, яке його відкидає. Представлені результати порівняльного аналізу як творів самого Франца Кафки, так і схожих творів Жана-Поля Сартра та Альбера Камю. порушується питання про національну ідентифікацію на прикладі єврейської складової, що була побіжним об'єктом дослідження письменника. Особлива увага приділяється жіночим образам роману «Замок», що вповні демонструють різні рівні розуміння головного героя в його прагненні інтегруватися. Показано, що статеві та вікові розбіжності мають інтегруючий та дезінтегруючий характер, але, одночасно, не є вирішальними у структурі цілісності людського сприйняття світу. Імагологічні аспекти видозмінюються й в ХХІ «цифровому світі». Актуальність дослідження зумовлена сторіччям написання роману

«Замок», який досі породжує нові й нові трактування образів. Доведено, що Франц Кафка більше ставить питань, ніж пропонує їх рішення (опціонально передбачається й відсутність «рішення»). Виконано огляд новітніх вітчизняних і зарубіжних досліджень із теми статті.

Ключові слова: Франц Кафка, література, система, сенс життя, релігія, ХХ століття.

Вступ. Сто років тому Франц Кафка написав один зі своїх найзагадковіших творів, що й сьогодні не втрачає популярності та актуальності. Сторіччя роману «Замок» припало на буремні часи – світ зазнає нечуваних викликів, що змінюють «систему». Людські ресурси та очікування сплелися в доволі заплутаний алгоритм, що значно відрізняється від гуманістичних позитивних очікувань. Життя та смерть, горе та радість, надія та зневіра – всі подібні «компоненти» перебувають у динамічному балансі. Франц Кафка одним із перших відчув зміни в людській парадигмі, що зараз тільки урізноманітнюються та поглиблюються. Його життєва позиція перебувала в русі, але загальна тенденція цілком точно відтворена у романах письменника. В літературних творах Франц Кафка сміливо й одночасно моторошно стверджує, що людині ніхто не здатний допомогти. Ця безнадія руйнує звичну нам модель світу, вона суперечить гуманістичним уявленням про «рівність та братерство». Але одночасно ці роздуми допомагають побачити «справжній світ». У Франца Кафки він усе ще «вдітий» у казкову образність, що полегшує сприйняття болючого відчуття «чужинства» («ви не людина з Замку, ви не з Села, ви – ніхто»). Та саме ці імалогічні мотиви становлять собою ключ до переходу в наступний рівень самосприйняття, де вже не старі, не молоді, не жінки, не чоловіки, не влада – ніхто не здатний допомогти людині у скрутній ситуації.

Сам твір пронизаний бажанням Франца Кафки дотриматись «хиткого балансу буття». Саме в цьому і допомагає і заважає одночасно статус «чужинця».

Постановка проблеми. У романі Франца Кафки «Замок» доволі значимий фактор «чужака». Можна впевнено казати, що це одна з основних ідей твору. Саме цей аспект становить собою ключем до розуміння багатьох перепетій роману.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Кафка вже майже сто років перебуває у фокусі досліджень не лише літературознавців, але й філософів, соціологів, культурологів та інших науковців. Його життя та творчість продовжує бентежити інтелектуалів планети, кожний знаходить для себе «щось своє». Зарубіжні дослідники сьогодні приділяють увагу таким аспектам творчості Кафки, як текстуалізація істини в романі «Замок» [7] і втіленню роману в кінематографі [8]. Це лише деякі аспекти досліджень, що допомагають зрозуміти фактуру твору не лише зовнішню, але й торкнутися «внутрішніх струн» та здатності їх перенести в інші виміри (наприклад, екранізувати).

В Україні «Замок» було ретельно проаналізовано Віктором Григоровичем Притуляком [7-8]. Його зазначені дослідження присвячені складній проблемі хронотопу. Місце й час в романі «Замок» дуже умовні та тільки сприяють відповідній образності. Для Кафки більш притаманна була манера «напівсна» – О. Городиська так описує свої враження про цей стан: «Новий час, передусім ХХ ст., сповнений прикладами, особливо літературними, що здатні передати це виснаження, яке означає бути живим без відчуття впевненості в цьому. Дуже добре таке виснаження людини відображено у творах Кафки. Його «Процес» є логічно вивіреном, постійно присутнім у житті героя жахом. Прокинувшись одного ранку, Йозеф К. уже

ніколи не засне, сон із його життя зник, героя приречено. У той же час, поки у життя героя, яке ззовні мало змінилося, постійно втручається певний настирливий дискомфорт, за межами його сприйняття безжально діє логіка, яка схожа на логіку божевільного ... Саме життя героя перетворюється на необмежену відстрочку покарання. Йозеф К. майже несвідомо втягується в цю гру, не підозрюючи, що платнею за це є зникнення, бо вслід за виснаженням можлива лише одна комбінація» [3, с.8]. У романі «Замок» значення сну ще більш зростає – він і є своєрідним «сном», а головний герой «майже не спить».

Наталія Сняданко у передмові до роману «Замок» справедливо зазначає, що «марно шукати однієї наскрізної ідеї, до якої можна було б звести все написане Кафкою або хоча б один із його творів. Існування такої ідеї настільки ж ілюзорне, як існування об'єктивної реальності чи позитивістської логіки мови і мовлення, безпосереднього взаємозв'язку реальності і висловлювань про неї, неможливості виходу поза межі правдивості чи неправдивості кожного речення» [4, с.14].

Ми торкалися творчості Франца Кафки у різноманітних інтерпретаціях літературних творів. Вплив Кафки на розуміння системи та антисистеми відстежується в його органічності, його було неможливо «імітувати» іншими письменниками [1]. Але творчість Кафки належить до основних культурних досягнень ХХ ст. [2]. Виклики письменника були притаманні значній частині інтелектуалів, що намагалися «знайти себе».

Мета статті – проаналізувати основні імагологічні мотиви роману Франца Кафки «Замок».

Виклад основного матеріалу. Роман «Замок» створений рівно сто років тому. Але він не втрачає актуальності – конструкції «чужинства», нездатність припасувати особистість до вимог колективу/суспільства

тільки поглиблюються з кожним роком. Багато в чому питання позбавлення особистого простору тільки загострюється – механічно новітні технології нездатні їх вирішити. Франц Кафка створив не просто роман – це справжній лабіринт пошуку себе у вирії життя, що завжди створює більше питань, ніж відповідей.

Сама проблема імагологічних аспектів роману дозволяє розглядати широку емоційну картину суспільства. К. потрапляє у «токсичне» суспільство, що, здається, тільки й існує задля того, щоб ускладнити життя К. Для Замку необхідно створення умов для знущення з К. – потрібен колектив. Кожний член соціуму тільки поглиблює рани головного героя, занурює його у все глибшу зневіру та відчай. Складається враження, що тотальний «хейт» покликаний зламати особистість. Навіть жіночі образи (особливо Фріди) не спирають покращенню морального стану героя. Марні сподівання тільки ще більше дезорієнтують К., знищують навіть слабкі пагони надії у його свідомості.

При цьому всюди в романі відчувається феномен «влади», що централізовано та вибірково дошкуляє головному герою. Ця тиснява розгортається на тлі нульової емпатії влади.

Система породжена самими людьми – вона почасти є їх зліпком. Вчитель каже, що «між селянами й Замком не така вже й велика різниця» [4, с. 25]. Але К. не може до кінця визначити межі відчуження, оскільки споглядання оточуючого світу вводить його в оману зовнішньою впорядкованістю. Франц Кафка переносить у твір внутрішні протиріччя, що були йому особисто притаманні. Саме завдяки цьому ракурсу подорож до недосяжного Замку постійно призводить до невпинного самоаналізу. Фактично Кафка визнає, що подорож не для «дослідження Землі» – вона для вивчення «самого себе». К. стає «справжнім

мандрівником» не під час нескінченних переходів між населеними пунктами (у минулому), а у подорожі до «самого себе». Франц Кафка зрозумів, що справжні відповіді на питання буття заховані глибоко в свідомості людини. Грегор Замза зумів зрозуміти себе, лише коли опинився в кімнаті у малорухомому стані – до цього він працював торгівельним представником і багато подорожував, але людей він НЕ ЗНАВ. Він не знав ні себе, ні своїх рідних, нікого – тільки «хвороба» зуміла відкрити йому очі на «справжній світ».

Так саме К. дізнається постійно «щось нове». Франц Кафка при цьому підкреслює, що подібна нова інформація аж ніяк не здатна поменшати «рівень інородності» К. в Селі, і, тим більш, Замку.

Питання національності має подвійний характер – неможливо інколи до нього апелювати в силу його абстрактності, але інколи неможливо його ігнорувати, оскільки воно має вирішальний характер.

Поява «чужого» значно збільшує альтруїзм серед «своїх». Конфлікт із «супротивником» примушує забувати про внутрішні протиріччя. Функціонування іміджів у романі «Замок» часто може бути трактоване саме як прихований опис поневірянь єврейської діаспори. Йдеться про постійний «подвійний» статус євреїв протягом тривалого часу у багатьох європейських країнах. У романі цей статус приписується чужинству К.: «— Висновок такий, — сказав К., — що все дуже туманно й неясно, окрім перспективи мого вигнання. — Хто посмів би вигнати вас, пане землемір? — спитав староста. — Саме непрозорість усього, що передувало вашому приїзду, гарантує вам якнайбільш ввічливий прийом, але, здається, ви надто вразливі. Ніхто вас тут не тримає, але це не можна окреслити як вигнання» [4, с.101].

Імагологічні аспекти цього питання можуть концентруватися на аспекті «використання» позитивних рис єврейського народу в системах економічного та культурного розвитку європейських держав. Франца Кафку безумовно турбувало, що єврейська громада для державного апарату становила собою «засіб, а не мету». Відчувається, що подібне ставлення було не тільки образливим, але й небезпечним – при зміні парадигми системи управління єврейська діаспора могла стати об'єктом антисемітичних дійств. Між написанням роману «Замок» і першим єврейським погромом у Веймарській республіці під проводом головорізів Йозефа Геббельса 12 вересня 1931 р. у Берліні минуло менше десяти років.

Саме подвійність моралі дозволяла прорости в суспільстві паросткам зла – штурмовиків Геббельса заарештували у 1930 році. Тобто держава ніби робила кроки на стримування деструктивних сил, але нічого принципово не робила для уникнення системної кризи взаємин у суспільстві. «Вас ніхто не тримає», «ви – ніхто», «ви – менше ніж ніхто» – цілком відтворює циклічну токсичність атмосфери ставлення у Селі до землеміра. Часто суспільство все ж схилялося до агресивної обструкції, яку уособлював вчинок вчителя стосовно К. та Фріди: «А оскільки неможливо вимагати від юної дівчини, щоб вона проводила урок посеред брудної атмосфери вашого сімейного життя, ви залишитеся самі й отримаєте можливість робити все що завгодно, ніхто з порядних людей не заважатиме вам. Але це триватиме недовго, я обіцяю!» [4, с.170].

Жіночі образи в романі «Замок» не зовсім консолідовані. Звичайно, в порівнянні з романом «Процес» – там їм відводилася доволі схематична «напівфізіологічна» роль. Жінки в творчості Кафки прописані «окремими фарбами», але їх образність зливається в загальній тенденції

об'єднувати всіх у суцільний морок непорозуміння. Кафка підводить читача до думки, що людині ніхто не здатний допомогти у вирішенні «його питань» – ні жінки, ні дівчата, ні старі, ні молоді, ні селяни, ні розумні, ні дурні, ні багатії. Людина опиняється на самоті зі своїм унікальним «набором неприємностей». Цей фактор ніби протидіє усталеній традиції пошуку «світлих образів», що слугували тривалий час якщо не «дороговказами», то принаймні своєрідною відрадою для попередніх поколінь.

Жінки становили собою для митців невичерпний потенціал натхнення, тривалий час цілком «вкладалися» в образ «чарівної дами». Ці образи мали надихати чоловіків на звитяжні вчинки, перемішувалися з архетипом матері та давали надію «на краще». Але вже Моріс Метерлінк у п'єсі «Сліпі» (1890 р.) «позбавив» ці образи відповідного звучання. Хоча «юна сліпа» та «божевільна сліпа» ще носять певний відгомін надії, коли юна сліпа піднімає дитину над їх натовпом, аби побачити «хто йде». Та вже в «Чекаючи на Годо» (1949 р.) немає жодних жіночих образів, Семюель Бекет вирішив не спекулювати «марними сподіваннями».

Головний герой роману «Замок» постійно оточений жінками. Ці художні жіночі образи багато в чому втілили особистий життєвий досвід автора. Подібний автобіографічний досвід має широку палітру – це й образи трьох сестер Франца Кафки, і образи його знайомства з фізіологією статевих стосунків у публічному будинку, й обережний образ матері. Всі ці конотації злилися у дивовижну емоціональну симфонію. Та жіночі образи не мають потенціал у романі «Замок» для подолання чужинства головного героя. К. марно очікує прояснення від жінок – вони так саме задіяні в чудернацькій абсурдній системі. Більше того – їм часто відводиться роль майже рабів Замку – тільки сестра Варнави Амалія зуміла

вирватись із лещат системи (і то – почасти). Виходячи з «народної мудрості», Амалії вдається «намацати в пітьмі» логіку здорового глузду.

Саме жіночий образ Амалії є чи не єдиним варіантом протидії системі. Механізм «духовного супротиву» Амалії до кінця не прописаний Францом Кафкою, здебільшого це обережність: «Я ні про що не знаю, і ніщо не примусить мене дати втягнути себе в це, навіть задля тебе, бо для тебе я багато що готова зробити, ти ж сам сказав, що ми люди доброзичливі» [4, с. 211]. Але загальна тенденція доволі сумна – жінки не допоможуть людині в цьому світі так само як не можуть допомогти діти, люди літнього віку, чоловіки і тому подібне. Франц Кафка тільки дає «намітки» ймовірного покращення становища особистості, але всі ці «зачіпки» виглядають дуже непевними аби «втримати» особистість на краю прірви відчаю.

Примітно, що суспільство не здатне згасити особистий вибір деяких найкращих представників Села. Амалію має доступ до Замку, Варнава там служить. Є й «перспективні діти» – учень четвертого класу Ганс Брунствік. Його Кафка прописує хлопчиком-правдолюбом, що бажає бути «справжньою людиною»: «Коли вчителька залишила на руці К. криваві подряпини, це так обурило Ганса, що він вирішив стати на бік шкільного прислужника. Вислизнувши зараз із сусіднього класу, немов дезертир, Ганс наражався на небезпеку суворого покарання. Напевно, спонукали його насамперед хлоп'ячі уявлення про геройство. Відповідно до цього він поводив себе страшенно серйозно» [4, с. 170].

Але переважна частина мешканців Села не здатна на подібні шляхетні вчинки. Страх і ворожнеча скували їх розум. Вважається, що в основі неприйняття К. існує «суспільна угода». Згідно неї людина суспільством маркується «незрозумілою», можливо, «потенційно

небезпечною». На основі цих «очікувань» вибудовується складна система ворожнечі, що підсвідомо постійно підживлюється з невідомих (принаймні, не очевидних) джерел. Парадоксально, що ця система своєрідного мобінгу доволі стійка та не піддається подоланню. «Нормальність» людей активізується лише примусом – «зовнішня сила» ніби повинна поставити питання «Що ти зараз робиш?». І це питання змінює соціальну поведінку індивідів у відповідності до умовних очікувань суспільства. При цьому складається гнітюче враження, що всі мешканці Села та служники Замку назавжди зав'язли в патологічній брехні та лицемірстві, а чужака використовують лише як полігон для своєї ницості.

Покарання часто нічого не вирішує, оскільки воно зациклює «злочин». Єдиним дієвим покаранням вважається суспільна ізоляція – вона покликана поступово зламати в особистості дух боротьби, привести до поразки світлих почуттів та змусити людину «страждати». Особливо «агресивність натовпу» спрямовується проти «чужинців». Франц Кафка поставив у романі «Замок» ці питання і продемонстрував, що ворожість руйнує не тільки об'єкт, але й суб'єкт протидії. При цьому вона часто немотивована та позбавлена усілякого сенсу.

Але питання «чужинства» нерозривне в романі саме з «природою влади». Ворожість не є суто «селянською рисою» – Франц Кафка підкреслює її трансцендентну природу. Село лише транслює «проміні ненависті», формалізує аспект «непотрібності людини». Імагологічні аспекти підкреслюють необов'язковість «потрібності людини», що був прийнятий імперативом гуманістичної культури. Збанкрутілий гуманізм (центральним розкриттям цього явища банкрутства є розмова у кафе Антуана Рокантена з Самоучкою у романі Ж.-П. Сартра «Нудота») не дозволяв, на думку Кафки, надійної підстави людині

відчути свою «потребність». Саме в процесі дивовижного (здебільше абсурдного і нелогічного) симбіозу Замку (влади) та Села (людини) виникає ілюзорна «потреба в комусь». Агресивність Села і байдужість (інколи ворожість) Замку викликана страхом того, що К. здатний силою інтелекту чи принаймні здорового глузду («Король-то голий!») зруйнувати хитку «тканину» самообману соціуму.

У цьому полягає ключ до розуміння імагологічної природи роману «Замок». К. зумів довести, що «влада» непотрібна – вона лише хаотичний набір стереотипів. Але шляхом примітивних маніпуляцій «влада» включає людей у повсякчасний баланс існування, що покликаний створити «реальне відчуття потрібності влади». Баланс формується комбінацією «корисних» і «шкідливих» дій – «влада» завжди при цьому «залишається у виграші». Суспільство готове прийняти будь-які рішення, нести будь-які виклики, змиритися з усіма втратами заради дотримання «ілюзії потрібності».

Висновки. Франц Кафка намагався знайти вирішення проблеми чужинства у своїх творах. Особливо гостро в його романі відстежується невідповідність особистості та соціуму. Унікальність його методи полягає у концентрації на «справжності» особистості – чим більш ти є «сам собою» тим важче тобі інтегруватися в суспільство, де всі люди «грають в одну гру».

У романі ми бачимо абсурдність ворожості, її хижацький характер. Землеміру не вдалося (в закінченій частині роману) здолати завісу непорозуміння з мешканцями села та Замку. Але одночасно роман демонструє пошуки людиною шляхів вирішення проблеми самотності в цьому світі. Саме концепція Кафки пізніше була розвинута в творчості Жана-Поля Сартра та Альбера Камю, які зуміли ще глибше розглянути це питання. Сподіваємося, що в подальших дослідженнях нам вдасться

відстежити ще деякі аспекти літературної спадщини Франца Кафки та її значення для сьогоденного суспільства. Десь роман Кафки «Замок» переформується з напівгумористичним висловом Аристотеля: «Є лише один спосіб уникнути критики: нічого не робить, нічого не говорять і будьте ніким».

Список використаної літератури:

1. Братусь І. Протидія системи й антисистеми в повісті братів Стругацьких «Равлик на схилі». Українські культурологічні студії. 2021. №8 (1). Сс. 5-9.
2. Братусь І., Кузьменко Г. Деякі культурно-історичні аспекти самоідентифікації особистості «інтелектуалів» у творах другої половини ХХ століття. Арт-платформа. 2020. № 1. Сс. 39-68.
3. Городиська О. Сон як спосіб людського буття: спроба інтерпретації. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2014. №1 (20). Сс. 43-53.
4. Кафка Ф. Замок. Харків: Folio, 2021. 544 с.
5. Пригуляк В. Мотиви просторової межі в романах Ф. Кафки. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного пед.університету. Філологічні науки. Вип. 5., 2001. Сс. 298-303.
6. Пригуляк В. Соціально-історичний хронотоп роману Ф. Кафки «Замок». Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки». Вип. IV. Т. 2. 2003. Сс. 299-306.
7. Barbosa J. E. D. Textualization of the truth and crisis of the tradition in The castle, of Franz Kafka. Valenciana. 2019. №12(23). Pp. 93-119.
8. Munderzbakaite M. Adaptations of Literary Works: Cases of Franz Kafka. Logos-Vilnius. 2020. №102. Pp. 200-208.

Ivan V. BRATUS,
PhD in Philology, Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8747-2611

**IMAGOLOGICAL MOTIVES OF FRANZ KAFKA'S
NOVEL "THE CASTLE"
(TO THE CENTENARY OF ITS WRITING)**

Abstract. In the article, we analyze some imagological aspects of Franz Kafka's novel "The Castle" in accordance with modern problems of literature and society. We consider the issue of the interaction of cultural traditions in a mostly aggressive environment. Attention is paid to the image of a foreigner who is trying to integrate into a society that rejects him. Here are presented the results of a comparative analysis of both the works of Franz Kafka himself and similar works of Jean-Paul Sartre and Albert Camus. The issue of national identification is raised using the example of the Jewish component, which was a passing object of the writer's research. Special attention is paid to female characters in the novel "The Castle", which fully demonstrate different levels of understanding of the main character in his desire to integrate. It is shown that gender and age differences have an integrating and disintegrating character, but, at the same time, are not decisive in the structure of the integrity of human perception of the world. The novelty of the research can be seen in the fact that imological aspects are also changing in the XXI "digital world". The relevance of the study is determined by the centenary of the writing of the novel "The Castle", which still gives rise to new and new interpretations of images. It has been proven that Franz Kafka raises more questions than offers their solutions (the absence of a "solution"

is optionally assumed). A review of the latest domestic and foreign research on the topic of the article was carried out.

The protagonist of the novel “The Castle” is constantly surrounded by women. These female artistic images in many ways embodied the author's personal life experience. Such autobiographical experience has a wide palette – these are the images of Franz Kafka's three sisters, and images of his acquaintance with the physiology of sexual relations in a brothel, and the cautious image of his mother. All these connotations merged into an amazing emotional symphony.

Key words: Franz Kafka, literature, system, meaning of life, religion.

References:

1. Bratus, I. (2021). Protydiia systemy y antysystemy v povisti brativ Struhatskykh “Ravlyk na skhyl” [Protidium of the system and anti-system in the story of the Strugatsky brothers “Ravlik on the Schyli”]. Ukrainian Culturological Studies. 8 (1), 5-9 [in Ukrainian].
2. Bratus, I., Kuzmenko, G. (2020). Deiaki kulturno-istorychn aspekty samoidentyfikats osobystost “intelektualiv” u tvorakh druhoi polovyny XX stolittia [Cultural and historical aspects of self-identification of the specialty of “intellectuals” in the works of the other half of the twentieth century]. Art-Platforma. 1, 39-68 [in Ukrainian].
3. Horodyska, O. (2014). Son yak sposib lyuds'koho buttya: sproba interpretatsiyi. [Sleep as a way of human existence: an attempt at interpretation]. Visnyk Natsional'noho universytetu “Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho”. Seriya: Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya. 1 (20)), 43-53. [in Ukrainian].
4. Kafka, F. (2021). Zamok [Castle]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

5. Prytulyak, V. (2001). Motyvy prostorovoyi mezhi v romanakh F.Kafky [Motifs of the spatial boundary in F. Kafka's novels]. Naukovi pratsi Kam'yanets'-Podil's'koho derzhavnoho peduniversytetu. Filolohichni nauky. 5, 298-303 [in Ukrainian].
6. Prytulyak, V (2003). Sotsial'no-istorychnyy khronotop romanu F. Kafky "Zamok" [Socio-historical chronotope of F. Kafka's novel "The Castle"]. Naukovi zapysky Luhans'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya "Filolohichni nauky". IV(2), 299-306 [in Ukrainian].
7. Barbosa, J. E. D. (2019). Textualization of the truth and crisis of the tradition in The castle, of Franz Kafka. Valenciana, 12(23), 93-119 [in English].
8. Munderzbakaite, M. (2020). Adaptations of Literary Works: Cases of Franz Kafka. Logos-Vilnius. (102), 200-208 [in English].